

Piotr SZUKALSKI

Ludzie sędziwi w Europie

Osoby starsze jako grupa nie są kategorią homogeniczną. Spośród wielu cech charakteryzujących tę zbiorowość wyróżnić należy przede wszystkim wiek. Zróżnicowanie według wieku jest na tyle znaczne, iż coraz częściej w literaturze przedmiotu spotkać można klasyfikację rozróżniającą trzeci i czwarty wiek. W przypadku tego ostatniego nie jest jednoznacznie ustalona granica, pozwalająca na dokonanie wyraźnego rozróżnienia pomiędzy nim a wiekiem trzecim. Używane są trzy różne cezur — 75, 80, 85 lat.

Jako główny powód wyodrębnienia tej fazy życia wskazywany jest fakt, iż stosowany wcześniej podział na trzy etapy: dzieciństwo, dorosłość (wiek aktywności zawodowej) i starość nie bierze pod uwagę tego, że osoby w zaawansowanym wieku to z reguły osoby wymagające stałej opieki, mające trudności z samodzielnym wykonywaniem niektórych czynności. W moim tekście za osoby w czwartym wieku uznawać będziemy osoby mające co najmniej 80 ukończonych lat. Nazywać je będziemy zamiennie osobami sędziwymi, bardzo starymi, starcami, określenie osoby w wieku podeszłym, rezerwując dla ludzi mających co najmniej 90 ukończonych lat.

Głównym celem artykułu jest przedstawienie rozwoju liczebnego oraz struktury osób bardzo starych w Europie zarówno w ujęciu retrospektywnym, jak i perspektywnym. Osoby te są bowiem pod wieloma względami wyjątkowe, charakteryzują się najwyższym wskaźnikiem feminizacji, wyższym prawdopodobieństwem zamieszkiwania samotnie bądź w instytucjach opiekuńczych, niskim poziomem wykształcenia, niskim udziałem osób żyjących w związkach małżeńskich, posiadają wreszcie specyficzne potrzeby — przede wszystkim medyczne. Przypomnieć chciałbym, iż 85 rok życia uznawany jest za „punkt zwrotny”, jeśli idzie o prawdopodobieństwo bycia uzależnionym od pomocy i opieki innych [de Jong-Gierveld i in., 1999].

Podstawowym źródłem danych jest najnowsza prognoza demograficzna, opracowana przez Dział Ludnościowy Wydziału Spraw Ekonomicznych i Społecznych ONZ — wersja 1998 [UN, 1999]. Ta publikacja zawiera nie tylko dane dotyczące liczby i struktury według wieku od roku 2000 do roku 2050, ale również dane począwszy od roku 1950 dla wszystkich krajów świata, których ludność przekroczyła w 1995 r. 150 tys. osób. Jednocześnie podkreślić należy, iż po raz pierwszy prognoza przygotowana przez ONZ operuje pięcioletnimi grupami wieku do lat stu. Dotychczasowe bowiem prognozy stosowały jako ekstremum grupę 80 lat i więcej. Jest to jeszcze jeden dowód świadczący o wzrastającej wadze problemu, zwłaszcza w ujęciu perspektywnym.

PODESZŁA STAROŚĆ W OKRESIE PRETRANZYCYJNYM I TRANZYCYJNYM

Dostępne dane pozwalają przypuszczać, iż osiągnięcie czwartego wieku było w przeszłości czymś rzadkim. Aczkolwiek brak wiarygodnych materiałów statystycznych uniemożliwia nam jednoznaczne określenie częstości dożywania do wieku starczego,

tym niemniej na podstawie prac siedemnasto- i osiemnastowiecznych aktuariuszy stwierdzić możemy, iż było to zdarzenie wyjątkowe.

Według tablicy trwania życia J. Graunta z 1661 r. na 100 narodzonych osób 1 dożywała do wieku 76 lat, zaś wszystkie wymierały przed osiągnięciem 86 roku życia. Według tablicy J. van Daëla (1670) nikt praktycznie nie dożywa 80. urodzin. Z kolei Nicolas Struyck (1740) na podstawie własnych badań twierdził, iż spośród 10 tys. noworodków 725 dożywało dnia swych 70. urodzin, 127 — 80., nikt zaś nie cieszył się świętowaniem dziewięćdziesiątki [Bois, 1996].

W efekcie niskie były również szacunki dalszego trwania życia w sędziwym wieku. John Smart (1728—1739) szacował, iż dalsze przeciętne trwanie życia osoby osiemdziesięcioletniej (e_{80}) równe jest 4 lata i 8 miesięcy. Willem Kersemboom (1742) twierdził iż parametr ten przybierał następujące wartości: e_{80} — 5 lat, e_{90} — 2 lata i 10 miesięcy; Antoine Deparcieux (1746) — e_{80} — 4 lata, e_{90} — rok i 9 miesięcy; wreszcie Jean-Baptiste Moheau (1778) — e_{80} — 4 lata, e_{90} — 3 lata.

Utrzymywała się wówczas zasada, iż wśród osób w podeszłym wieku przewagę liczebną miały kobiety. W Szwecji, w roku 1763, współczynnik feminizacji równy był odpowiednio: dla ogółu ludności 1,09, dla osób w wieku powyżej 60 lat — 1,4, powyżej 70 lat — 1,54, powyżej 80 lat — 1,64. Podobne wielkości otrzymano w Prowansji na podstawie spisu z 1765 r.

Aby uzmysłowić rzadkość występowania jednostek w wieku podeszłym dodam, iż na 73 tys. mieszkańców Sztokholmu odnotowano jedynie nieco mniej niż 300 osiemdziesięciolatków i około 30 dziewięćdziesięciolatków, zaś współczynniki feminizacji w tym mieście były jeszcze wyższe od wspomnianych przed chwilą. Z kolei Louis Henry ocenił, iż około 1776 r. we Francji na 12615 tys. mieszkańców żyło 45 tys. osiemdziesięciolatków oraz 2 tys. dziewięćdziesięciolatków (łącznie ok. 0,4% ludności ogółem), zaś w przededniu Rewolucji ok. 100 tys. osób miało ukończone 80 lat [Bois, 1996].

W okresie tranzycyjnym prawdopodobieństwo dożycia do wieku starczego powoli, lecz stale się podnosiło, jako skutek zmniejszania się prawdopodobieństw przedwczesnych zgonów w poszczególnych grupach wieku, tym niemniej udział osób bardzo starych dalej pozostawał niewielki, jako konsekwencja dużego przyrostu naturalnego (bezwzględного i relatywnego wzrostu znaczenia dzieci i młodzieży). Sytuacja diametralnie zmieniła się po zakończeniu przejścia demograficznego.

OSOBY W PODESZŁYM WIEKU W POWOJENNEJ EUROPIE

Wraz z zakończeniem przejścia demograficznego ludność Europy podlegała nieuchronnemu starzeniu się. Mimo iż modernizacja zachowań demograficznych dokonała się na rozmaitych obszarach kontynentu i w różnym czasie, dostępność materiału statystycznego sprawia, iż ograniczę się do prezentacji danych odnoszących się do sytuacji powojennej.

Starzenie się ludności na poziomie makro (mega) przejawia się zwiększaniem zarówno liczebności, jak i proporcji osób starych (najczęściej używana jest cezura 60. bądź 65. roku życia) zamieszkujących dany kraj (kontynent, świat). Tym niemniej, jeśli przyjrzymy się danym zawartym w tabl. 1, okazuje się, iż Europa w całym powojennym okresie przeżywała „podwójne” starzenie się, to jest wzrost liczby i udziału osób starych oraz jednocześnie zmianę struktury tychże osób, charakteryzującą się jeszcze szybszym zwiększaniem się liczby i proporcji osób bardzo starych.

TABL. 1. LICZBA I UDZIAŁ OSÓB W TRZECIM I CZWARTYM WIEKU W EUROPIE

Wiek	1950	1960	1970	1980	1990	1995
Liczba osób w tys.						
60—79	60301	71229	90886	97017	111499	115996
80 lat i więcej	6078	8025	10601	14159	20136	22071
Udział osób w danym wieku w ludności ogółem (jako % ludności ogółem)						
60—79	11,0	11,7	13,8	13,9	15,4	15,9
80 lat i więcej	1,1	1,3	1,6	2,0	2,8	3,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie [UN, 1999: 78].

W trakcie czterdziestopięciolecia 1950—1995 liczba osób w wieku 60 lat i więcej wzrosła o 105%, przy czym osób w trzecim wieku „tylko” o 92%, zaś sędziwych starców (piękne określenie, zaproponowane przez E. Rosseta) o 263%. Średnioroczne tempo wzrostu obydwu populacji wynosiło odpowiednio 1,5% i 2,9%. Jednocześnie liczba wszystkich mieszkańców naszego kontynentu wzrosła w analizowanym okresie jedynie o jedną trzecią. Wzrosły więc również udziały osób starych i bardzo starych w ogóle ludności Europy. Ostatecznie prawie co piąty Europejczyk ma co najmniej 60 lat, zaś prawie co trzydziesty jest osobą w czwartym wieku [Szukalski, 1998].

Zgodnie z teorią przejścia demograficznego struktury według wieku, względnie jednolite w społeczeństwach tradycyjnych, odznaczać się będą znacznym podobieństwem również i po zakończeniu procesu modernizacji [Maksimowicz, 1991]. Upodobnienie struktur następuje jednak dopiero w ciągu przynajmniej kilku dziesięcioleci, dlatego też w powojennej Europie zaobserwować można było znaczne zróżnicowanie w zakresie udziału osób bardzo starych (tabl. 2).

TABL. 2. UDZIAŁ OSÓB W WIEKU 80 LAT I WIĘCEJ
W NIEKTÓRYCH KRAJACH EUROPEJSKICH (jako % ludności ogółem)

Kraje <i>a</i> — ogółem <i>b</i> — mężczyźni <i>c</i> — kobiety	1950	1960	1970	1980	1990	1995
Europa <i>a</i>	1,1	1,3	1,6	2,0	2,8	3,0
<i>b</i>	0,8	1,0	1,1	1,3	1,7	1,8
<i>c</i>	1,4	1,6	2,1	2,8	3,8	4,1
Francja <i>a</i>	1,6	2,0	2,3	3,0	3,7	4,1
<i>b</i>	1,1	1,3	1,3	1,8	2,4	2,6
<i>c</i>	2,1	2,6	3,2	4,2	5,0	5,4
Hiszpania <i>a</i>	1,0	1,1	1,5	1,6	2,8	3,1
<i>b</i>	0,6	0,8	1,1	1,1	1,9	2,2
<i>c</i>	1,3	1,4	1,9	2,1	3,6	4,1
Niemcy <i>a</i>	0,9	1,5	1,9	2,7	3,7	3,8
<i>b</i>	0,8	1,3	1,4	1,7	2,1	2,1
<i>c</i>	1,0	1,7	2,4	3,7	5,2	5,4
Szwecja <i>a</i>	1,5	1,9	2,3	3,1	4,2	4,4
<i>b</i>	1,3	1,6	1,8	2,3	3,0	3,1
<i>c</i>	1,7	2,1	2,7	4,0	5,4	5,8

**TABL. 2. UDZIAŁ OSÓB W WIEKU 80 LAT I WIĘCEJ
W NIEKTÓRYCH KRAJACH EUROPEJSKICH (jako % ludności ogółem) (dok.)**

K r a j e a — ogółem b — mężczyźni c — kobiety		1950	1960	1970	1980	1990	1995
W. Brytania	a	1,4	1,9	2,2	2,7	3,6	3,8
	b	1,0	1,3	1,3	1,5	2,2	2,4
	c	1,8	2,4	3,0	3,9	4,9	5,2
Włochy	a	1,0	1,3	1,8	2,1	3,0	3,6
	b	0,9	1,1	1,4	1,4	2,0	2,4
	c	1,1	1,4	2,2	2,8	4,0	4,7
Czechy	a	0,9	1,2	1,5	1,8	2,4	2,6
	b	0,8	0,9	0,9	1,0	1,4	1,5
	c	1,1	1,5	1,9	2,6	3,3	3,7
Rosja	a	0,9	0,9	1,1	1,3	1,9	2,1
	b	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8
	c	1,3	1,3	1,6	2,0	2,9	3,2
Ukraina	a	1,1	1,2	1,3	1,7	2,3	2,6
	b	0,7	0,7	0,8	0,9	1,2	1,3
	c	1,5	1,5	1,8	2,3	3,3	3,7
Węgry	a	0,7	1,1	1,4	2,1	2,5	2,7
	b	0,6	0,9	1,1	1,4	1,6	1,7
	c	0,8	1,2	1,8	2,7	3,3	3,6
Polska	a	0,7	0,8	1,0	1,5	2,0	2,1
	b	0,5	0,5	0,6	0,9	1,3	1,3
	c	0,9	1,0	1,4	2,0	2,8	2,9

Ź r ó d ł o: obliczenia własne na podstawie [UN, 1999].

Tablice druga i następne zawierają dane o ludności w wieku starszym w kilku najludniejszych krajach naszego kontynentu oraz dwóch państwach znajdujących się na podobnym do Polski poziomie rozwoju ekonomicznego i o podobnej w kilku ostatnich dekadach historii — Węgry i Czech.

Największym udziałem osób bardzo starych odznaczają się kraje, w których przemiany, zwane przejściem demograficznym, zakończyły się najwcześniej. Tym niemniej wyraźnie widać, iż poczynając od lat 70. na kształtowanie się udziału osób w czwartym wieku w całej populacji danego kraju coraz większą rolę mają przekształcenia, zwane drugim przejściem demograficznym, przede wszystkim zaś malejąca płodność kobiet. Tym właśnie zjawiskiem należy wyjaśnić gwałtowne starzenie się ludności Włoch i Hiszpanii w ostatnim ćwierćwieczu. Społeczeństwa tych krajów charakteryzują się bowiem jednym z najniższych poziomów płodności.

Na uwagę zasługuje istniejąca w analizowanym okresie różnica pomiędzy udziałami starców w poszczególnych krajach Europy, aczkolwiek należy podkreślić jej powolne kurczenie się. Nadal, o ile np. we Francji czy Szwecji co szesnasta, o tyle w Polsce czy Rosji jedynie co 30—35 kobieta ma co najmniej 80 lat. Jeszcze większe różnice występują w przypadku mężczyzn.

Wspomniane mniejsze zróżnicowanie udziału sędziwych kobiet wynika przede wszystkim z bardziej jednorodnych w skali europejskiej przemian umieralności tej właśnie płci. Efektem tego był zwiększający się udział kobiet wśród osób bardzo starych

zamieszkujących nasz kontynent (1950 r. — 66%, 1960 r. — 67%, 1970 r. — 68%, 1980 r. — 70%, 1990 r. i 1995 r. — 71%).

Mówiąc o szybkim wzroście liczby osób najstarszych stwierdzić należy, iż ów wzrost jest wynikiem łącznego oddziaływania dwóch efektów: dochodzenia do czwartego wieku względnie licznych w chwili urodzenia generacji oraz obniżania się prawdopodobieństwa zgonów w trakcie całego życia.

Odnosnie pierwszego czynnika przywołać należy fakt, iż żyjące obecnie osoby w wieku 80 lat i więcej to osoby urodzone w przypadku wielu krajów zachodnioeuropejskich w okresie relatywnie dużej dzietności kobiet w fazie tranzycyjnej, osoby które jednocześnie przez całe swe (przynajmniej dorosłe) życie korzystały z potranzycyjnego poziomu umieralności. Wspomniane generacje zostały znacznie przerzedzone w trakcie drugiej wojny światowej, w innym przypadku liczba i proporcja starców (zwłaszcza mężczyzn) byłaby prawdopodobnie wyższa.

Co do drugiego czynnika ograniczymy się jedynie do analizy zmian umieralności w wieku starczym. Dostępne dane brytyjskie [Thatcher, 1992] wskazują, iż pomiędzy 1930 r. a 1990 r. (prawdopodobieństwo zgonów w czwartym wieku obniżyło się o 10—30%, przy czym większe zmiany zanotowano w młodszych grupach pięcioletnich oraz wśród kobiet. We Francji pomiędzy rokiem 1900 a 1990 prawdopodobieństwo, iż sześćdziesięcioletnia kobieta dożyje do dnia swych osiemdziesiątych urodzin podniosło się z 0,25 do nieco ponad 0,70. Jednocześnie w kraju tym pomiędzy 1981 r. a 1991 r. e_{85} zwiększyło swą wartość w przypadku mężczyzn z 4,4 do 5,0 lat, natomiast kobiet z 5,4 do 6,2 roku, zaś pomiędzy 1955 r. a 1985 r. e_{100} — odpowiednio z 1,38 do 1,68 oraz z 1,53 do 2,05 [Robine, 1997].

STRUKTURA WIEKU OSÓB W CZWARTYM WIEKU

Jak już wcześniej napisałem, mamy obecnie do czynienia z podwójnym starzeniem się ludności. Oznacza to, iż również w ramach ludności tradycyjnie uznawanej za starą (niezależnie od przyjętej umownej granicy) następuje zwiększanie się udziału ludności bardzo starej. Proporcja osób sędziwych wśród osób starych (60 lat i więcej) wzrastała na naszym kontynencie następująco: 1950 r. — 9,2%, 1960 r. — 10,1, 1970 r. — 10,4%, 1980 r. — 12,7%, 1990 r. — 15,2%, 1995 r. — 16,0%. Również w szeregach starców widoczne było zwiększanie się znaczenia osób coraz starszych — dziewięćdziesięciolatków i stulatków (aczkolwiek ta ostatnia grupa wciąż jest relatywnie mało liczna).

Do lustracji ostatniego stwierdzenia przywołam dane odnoszące się do Anglii i Walii [Thatcher, 1992]. Udział osób mających ukończone co najmniej 90 lat wśród tych, których wiek wynosił przynajmniej osiemdziesiąt lat był równy: 1921 — 5,8%, 1931 — 6,0%, 1951 — 6,3%, 1971 — 9,8%, 1986 — 10,9%, zaś udział stulatków wśród osób, które ukończyły 90. rok życia zmieniał się w tych latach odpowiednio: 1%, 0,9%, 0,7%, 1,1%, 1,8% oraz w roku 1990 — 1,8%. Nadmienić trzeba, iż początkowy spadek udziału stulatków wiąże się prawdopodobnie z polepszeniem się wiarygodności danych osobowych (eliminacją osób zawyżających osiągnięty wiek), nie zaś z pojawieniem się niekorzystnych tendencji umieralności.

W rezultacie występowania omówionej tendencji w roku 1995 ukształtowała się struktura wieku osób sędziwych przedstawiona w tabl. 3 (brak wskaźników dla Czech i Węgier w przypadku osób stuletnich wynika z ich małej liczby, dane ONZ operują bowiem pełnymi tysiącami).

**TABL. 3. STRUKTURA WIEKU OSÓB MAJĄCYCH CO NAJMNIEJ 80 UKOŃCZONYCH LAT
W NIEKTÓRYCH KRAJACH EUROPEJSKICH W 1995 R.
(liczba osób mających x lat na 10000 osób w wieku 80 lat i więcej)**

Kraje a — ogółem b — mężczyźni c — kobiety		80—84 lata	85—89	90—94	95—99	100 lat i więcej
Europa	a	5902	2982	932	161	14
	b	6308	2826	748	107	9
	c	5735	3047	1017	184	15
Francja	a	5282	3267	1204	232	13
	b	5849	3077	919	139	13
	c	5022	3354	1335	274	12
Hiszpania	a	5719	3063	1046	153	15
	b	6054	2902	884	136	22
	c	5547	3146	1130	163	11
Niemcy	a	5786	3084	956	159	12
	b	6181	2889	806	111	11
	c	5640	3157	1012	177	12
Szwecja	a	5632	3027	1091	223	24
	b	6214	2857	785	142	0
	c	5323	3117	1254	266	38
W. Brytania	a	5549	3044	1120	254	30
	b	6250	2823	786	126	14
	c	5230	3145	1272	313	38
Włochy	a	5773	3087	962	162	13
	b	6243	2891	743	108	13
	c	5536	3186	1073	190	13
Czechy	a	6481	2740	703	74	0
	b	6829	2560	487	121	0
	c	6296	2804	793	105	0
Rosja	a	6408	2711	760	109	9
	b	6853	2523	543	79	0
	c	6300	2757	813	116	11
Ukraina	a	6389	2763	735	104	7
	b	6593	2712	630	63	0
	c	6326	2779	767	116	9
Węgry	a	6379	2758	724	137	0
	b	6630	2608	652	108	0
	c	6262	2828	757	151	0
Polska	a	6095	2953	813	125	12
	b	6483	2796	635	84	0
	c	5932	3019	888	142	17

Źródło: obliczenia własne na podstawie [UN, 1999].

W Europie widoczne jest znaczne zróżnicowanie struktury wieku osób sędziwych. Im dany kraj osiągnął wyższy etap rozwoju demograficznego (zgodnie z tezą o ekwifinalności procesów ludnościowych), tym większy udział wśród osób w czwartym wieku mają osoby w wieku co najmniej 85 lat. We Francji osoby te stanowią ponad 40% populacji mężczyzn i blisko połowę kobiet, tymczasem w krajach naszej części kontynentu przekraczają niewiele jedną trzecią. Porównanie danych znajdujących się w tabl. 3 wskazuje na fakt, iż kobiety poddane są silniej oddziaływaniu „trzeciego” starzenia się. Zwiększa się tu bowiem proporcja osób mających 90 lat i więcej wśród ludzi sędziwych.

OSOBY W CZWARTYM WIEKU W PRZYSZŁOŚCI

Domniemywać można, iż występujący w przeszłości i teraźniejszości proces podwójnego — czy nawet potrójnego — starzenia się ludności występować będzie również w przyszłości. Aby sprawdzić tę opinię sięgnijmy do prognozy opracowanej przez jedną z wyspecjalizowanych agend Narodów Zjednoczonych [UN, 1999]. Zanim jednak podam

odpowiednie dane (tabl. 4), podkreślić muszę, iż o ile przyszła liczebność osób bardzo starych jest stosunkowo wiarygodna (oparta jest bowiem na metodzie postarzania z wykorzystaniem założonego prawdopodobieństwa przeżycia osób już żyjących — wszystkie jednostki mające 80 lat i więcej w roku 2050 urodziły się bowiem nie później jak w 1970 r., zaś ewolucja umieralności charakteryzuje się znaczną przewidywalnością), o tyle udział tychże osób w ludności ogółem obciążony jest ryzykiem związanym z przewidywaniem przyszłej ewolucji płodności (dlatego też, mimo iż oparłem się na najbardziej prawdopodobnym wariantcie prognozy, przedstawione proporcje należy traktować jedynie jako użyteczne wartości orientacyjne).

TABL. 4. PROGNOZOWANA LICZBA I UDZIAŁ OSÓB W WIEKU 80 LAT I WIĘCEJ W NIEKTÓRYCH KRAJACH EUROPEJSKICH

Kraje		2000	2010	2020	2030	2040	2050
Europa	w tys.	21454	29764	34802	39460	50584	57369
	w %	2,9	4,1	4,9	5,7	7,6	9,1
Francja	w tys.	2245	3082	3396	4141	5203	5696
	w %	3,8	5,1	5,5	6,7	8,5	9,5
Hiszpania	w tys.	1491	2095	2282	2591	3201	3987
	w %	3,8	5,4	6,1	7,3	9,6	13,2
Niemcy	w tys.	2968	3911	5131	5378	6594	8299
	w %	3,6	4,8	6,3	6,8	8,6	11,3
Szwecja	w tys.	445	506	537	762	825	900
	w %	5,0	5,6	5,9	8,4	9,3	10,4
W. Brytania	w tys.	2461	2858	3055	3903	4549	5287
	w %	4,2	4,8	5,2	6,5	7,8	9,3
Włochy	w tys.	2288	3255	3799	4230	4809	5787
	w %	4,0	5,8	7,2	8,5	10,5	14,0
Czechy	w tys.	228	363	402	629	731	743
	w %	2,2	3,6	4,1	6,8	8,5	9,5
Rosja	w tys.	2863	4272	5111	4979	7693	7964
	w %	1,9	3,0	3,6	3,7	6,0	6,6
Ukraina	w tys.	1158	1757	2111	2012	2704	2883
	w %	2,3	3,6	4,5	4,5	6,4	7,3
Węgry	w tys.	253	356	374	438	542	543
	w %	2,5	3,7	4,1	5,1	6,7	7,3
Polska	w tys.	738	1166	1394	1724	2589	2482
	w %	1,9	3,0	3,5	4,5	6,9	6,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie [UN, 1999].

Czeka nas zatem w przyszłości znaczne zwiększenie liczby i proporcji osób bardzo starych. Liczba starców zwiększy się w trakcie pierwszej połowy przyszłego wieku o prawie 170%, co w połączeniu ze spodziewanym zmniejszaniem się liczby ludności Europy (spadek o 14%) zwiększy ich udział do około 9%.

Cechą owego wzrostu jest jego wieloprzyczynowy charakter: z jednej strony czwarty wiek osiągać poczną liczne generacje powojenne, z drugiej strony poprawiać się będzie stan zdrowia osób bardzo starych, a co za tym idzie obniżyć cząstkowe współczynniki zgonów, z trzeciej wreszcie spodziewany jest w przyszłości słaby poziom płodności.

Dwa pierwsze czynniki prowadzić będą do wzrostu bezwzględnego liczby osób sędziwych, wszystkie trzy — przy czym trzeci najsilniej — do wzrostu relatywnego [Rosset, 1959]. Ten ostatni czynnik jest główną przyczyną, dla której w niektórych krajach Europy Południowej w połowie przyszłego wieku co 7—8 mieszkańców mieć będzie przynajmniej 80 lat. Przypomnijmy w tym miejscu, iż ta właśnie część naszego kontynentu naznaczona będzie w przyszłości największym znamieniem starości — osoby w wieku 60 lat i więcej stanowią mają około 40% ludności tego regionu.

Równocześnie zmieniać się będzie struktura wieku osób sędziwych. Zachowana będzie występująca przez ostatnich kilka dziesięcioleci tendencja do zwiększania się udziału osób w wieku podeszłym (tabl. 5).

TABL. 5. SPODZIEWANA STRUKTURA WIEKU OSÓB SĘDZIWYCH W EUROPIE
(w przeliczeniu na 10000 osób w wieku 80 lat i więcej)

Wiek	2000	2010	2020	2030	2040	2050
80—84 lata.....	5200	5799	5420	5406	5148	4671
85—89.....	3345	2988	2898	2758	3046	3163
90—94.....	1200	914	1303	1383	1357	1557
95—99.....	232	264	337	383	372	508
100 lat i więcej.....	21	32	40	67	75	98

Źródło: obliczenia własne na podstawie [UN, 1999].

O ile liczba osób sędziwych w trakcie pięćdziesięciolecia 2000—2050 wzrosnąć ma o 167%, o tyle liczba osób w wieku 80—84 lata — o 140%, 85—89 — o 153%, 90—94 3,5 razy, 95—99 — sześciokrotnie, zaś stulatków — dwunastokrotnie. W największym tempie wzrastać będzie zatem zarówno liczba, jak i udział stulatków, aczkolwiek w skali Europy nie uda się zachować tempa wzrostu ich liczby odnotowanego w W. Brytanii pomiędzy 1950 r. a 1990 r. — 7% rocznie (średnie roczne tempo wzrostu ludności starszej wyniesie 2%, zaś w przypadku podanych wyżej podzbiorowości odpowiednio: 1,8%, 1,9%, 2,5%, 3,6%, 5,1%). Chciałbym jednak w tym miejscu podkreślić, iż dane odnośnie przyszłej liczby stulatków trudno uznać za przeszacowane. Przywołajmy w tym miejscu prognozę opracowaną przez INSEE, według której we Francji w roku 2050 spodziewać się należy 150 tys. stulatków, gdy tymczasem przewidywania ONZ mówią jedynie o 78 tys. [Robine, 1997]. Skądinąd w literaturze przedmiotu podkreśla się, iż przyszłość niesie ze sobą „eksplozję” stulatków o trudnych — ze względu na dotychczasową rzadkość występowania osób w tym wieku — do przewidzenia konsekwencjach.

Przedstawiona ewolucja liczby osób sędziwych w poszczególnych podgrupach wieku — a w rezultacie również i ewolucja struktury wieku — w znacznym stopniu będzie wynikiem tzw. efektu generacji, wynikającego z faktu starzenia się generacji powojennego *baby-boomu*. Generacje te skądinąd poprzez swoją liczebność odciskają piętno na wielu procesach demograficznych, występujących współcześnie.

Podsumowanie

Występująca w ostatnich dziesięcioleciach oraz spodziewana w przyszłości ewolucja struktury wieku ludności Europy sprawia, iż osoby sędziwe stanowią i stanowić będą coraz większą część ogółu populacji. Zważywszy na ich specyficzną sytuację życiową oraz szczególne potrzeby stawia to przed władzami publicznymi państw naszego kontynentu ważne problemy. Najważniejsze z nich dotyczą kwestii opieki zdrowotnej nad ludnością bardzo starą.

Z punktu widzenia organizacji publicznego systemu zdrowia decydujący jest fakt, iż najstarsi seniorzy charakteryzują się zarówno specyficznymi potrzebami zdrowotnymi, jak i dużym natężeniem tychże potrzeb, co w efekcie sprawia, iż ich zaspokajanie jest kwestią kosztowną. Przywołam tu dane pochodzące z badań przeprowadzonych w Holandii, które stwierdzają, iż koszt opieki zdrowotnej w przeliczeniu na osobę jest w przypadku jednostek w wieku powyżej 85 lat dziewięciokrotnie wyższy niż osób w

wieku 40—44 lat, przy czym jest on zdecydowanie wyższy w przypadku kobiet [Bekkering, Spiering-Wolter, 1993].

Kwestia organizacji opieki zdrowotnej osób sędziwych nabierać będzie tym większego znaczenia, iż osoby te w większości nie mają żyjącego małżonka, zaś ich potomstwo jest z reguły również w zaawansowanym wieku. W jakimś stopniu remedium może być permanentne obniżanie się wieku dezaktywacji zawodowej, umożliwiające częściowe choćby „przesunięcie” aktywności potomstwa ze sfery zawodowej na opiekę nad rodzicami.

Innym ważnym problemem będzie wzrastająca nierównowaga publicznych systemów ubezpieczeń społecznych, nieprzygotowanych na powszechne pobieranie świadczeń emerytalnych przez dziesiątki lat (przypomnijmy, iż przeciętny wiek przechodzenia na emeryturę w krajach Europy Zachodniej niewiele przekracza 60 lat, zaś już dziś dalsze trwanie życia po przejściu na emeryturę wynosi ponad 17 lat dla mężczyzn i ponad 22 lata dla kobiet [Gendell, 1998]).

Przedstawione przemiany struktury wieku ludności Europy wskazują, iż proces starzenia się nie dobiegł wciąż jeszcze do końca. Co więcej w perspektywie najbliższych kilkudziesięciu lat czeka nas wejście w fazę, do której już dzisiaj należy przygotowywać rozwiązania instytucjonalne. Można bowiem przypuszczać, iż w społeczeństwach, w których co dziesiąta osoba posiada co najmniej osiemdziesiąt lat zakłócone zostaną zarówno stosunki ekonomiczne, jak i społeczne i polityczne.

Jakkolwiek przewidywania odnośnie proporcji osób sędziwych w Polsce wskazują, iż w porównaniu do innych krajów europejskich ich udział będzie niski, warto również i w naszym kraju rozpocząć stosowne przygotowania.

mgr Piotr Szukalski — Uniwersytet Łódzki

BIBLIOGRAFIA

- Bekkering J.M., Spiering-Wolter M.G., 1993, *Who Pays, Who Cares? Solidarity Transfers between Generations in the Health Care Sector*, w: Becker H.A., Hermkens P.L.J. (eds.), *Solidarity of Generations: Demographic, Economic and Social Change, and Its Consequences*, vol. II, Thesis Publishers, Amsterdam
- Bois J. P., 1996, *Historia starości. Od Montaigne'a do pierwszych emerytur*, Volumen-Marabut, Warszawa
- de Jong-Gierveld J., Dykstra P., Beekink E., 1999, *A Growing Challenge: The Very Old*, w: UN (United Nations), *Population Growth and Demographic Structure*, New York
- Gendell M., 1998, *Trends in Retirement Age in Four Countries, 1965—95*, „Monthly Labor Review”, August
- Maksimowicz A., 1991, *Przemiany struktury ludności według wieku*, w: Okólski M. (red.), *Teoria przejścia demograficznego*, PWE, Warszawa
- Robine J.M., 1997, *Amelioration de l'état de sante et progression de l'esperance de vie sans incapacite*, „Probleme economique”, nr 2.523 (pierwodruk w: „Retraite et societe”, 1996, decembre)
- Rosset E., 1959, *Proces starzenia się ludności. Studium demograficzne*, PWG, Warszawa
- Szukalski P., 1998, *Proces starzenia się społeczeństw Europy: spojrzenie perspektywiczne*, „Gerontologia Polska”, nr 2 (6)
- Thatcher A.R., 1992, *Trends in Numbers and Mortality at High Ages in England and Wales*, „Population Studies”, nr 46
- UN (United Nations), 1999, *World Population Prospects. The 1998 Revision, vol. II: Sex and Age Distribution of the World Population*, New York